

УДК 340.116:340.5

Л. Г. Удовика

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК КРИТЕРІЙ ТИПОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Загально визнано, що глобалізація як новий тип суспільного розвитку призводить до трансформації, а в ряді випадків – до руйнації національних економічних, правових, політичних, соціокультурних структур, пошуку й упровадження нових критеріїв і засобів стабілізації суспільного розвитку. З'являються відповідні нові інструменти (економічні, правові, політичні), побудовані на принципах геостратегічного партнерства, наслідком використання яких є не лише позитивні зміни, а й соціальні деформації. Глобалізаційні трансформації в усіх сферах суспільства стирають кордони між внутрішньою та зовнішньою політикою держави, між різними національними правовими системами, їх окремими інститутами й елементами, у результаті цього з'являються глобальні інструменти управління й інститути забезпечення реалізації такого управління, нові правові норми.

Під впливом глобалізації загалом і правової глобалізації зокрема змінюються як правові системи, так і форми їх взаємодій між собою та з іншими соціальними системами, що зумовлює їх теоретичне осмислення, спрямоване на визначення фундаментальних трансформацій сучасних правових систем на засадах сучасної юридичної науки, нових методологічних підходів, репрезентованих постнеокласичною раціональністю, синергетикою, постмодернізмом, плюралістичним праворозумінням. Першочерговим у цьому відношенні є визначення змісту, характеру й сутності тих змін, які відбуваються в межах національних правових систем, обґрунтування нових критеріїв типології правових систем.

Метою статті є обґрунтування нового критерію типології національних правових систем – глобалізації, складовою якої є правова глобалізація, та виокремлення в загальних рисах глобалізованої, фрагментарно глобалізованої, глокалізованої та локалізованої правових систем.

У науковій літературі, насамперед у межах порівняльного правознавства, питання щодо критеріїв та огляд класифікації правових систем є основоположним і визначає логіку подальшого дослідження. У загальній теорії права до цих питань звертаються здебільшого в узагальненому вигляді, досить часто обмежуючись класифікаціями таких відомих учених, як Р. Давид і К. Жоффре-Спіноза, К. Цвайгерт і Х. Кьотц, К. Осакаве, Р. Леже, часто залишаючи поза увагою новітні тенденції в розвитку правових систем.

Перманентний характер світового правового розвитку, посилення взаємодії й взаємозалежності національних правових систем, їх інтеграція, набуття ними нових рис і властивостей призводять до того, що класифікація й типологізація національних правових систем за певними ознаками ускладнюється, а перелік використовуваних критеріїв розширюється. Враховуючи той факт, що глобалізація загалом і правова глобалізація зокрема є одними з визначальних зовнішніх чинників трансформації національних правових систем, які значною мірою

виокремлюють напрями й тенденції їх подальшого розвитку, вважаємо, що одним із критеріїв класифікації національних правових систем є ступінь глобалізованості національної правової системи. У контексті зазначеного заслуговують на увагу думки М. Марченка, який вважає, що критерії класифікації правових систем повинні відповідати певним вимогам, зокрема таким: а) мати у своїй основі постійні, фундаментальні, а не тимчасові й випадкові фактори; б) за можливості бути більш-менш визначеними ознаками-критеріями; в) мати сталий об'єктивний характер; г) вирізняти основний, домінуючий критерій у випадках, коли в основі класифікації правових систем не одна, а кілька ознак-критеріїв; д) під час дослідження загальних ознак правових систем повинні враховуватися не лише об'єктивні, а й суб'єктивні фактори, що прямо впливають на процес їх формування [1, с. 254]. Поділяємо думку, що визначальними мають бути правові критерії класифікації, оскільки досліджуються юридичні феномени, хоча як додаткові можуть використовуватися й інші, неюридичні, зокрема етнокультурні, технічні тощо.

Під час ідентифікації правової системи в якості глобалізованої важливим є врахування й інших однопорядкових, однак різноспрямованих процесів світового розвитку, а саме: локалізації як зворотного, протилежного глобалізації процесу, спрямованого на збереження особливого, традиційного; глокалізації як певної єдності глобальних і локальних економічних, правових, політичних, культурних, моральних факторів. Важливим є й установлення перехідного стану – фрагментарної глобалізації, яка відображає, з одного боку, наявність значних показників (кількісних та якісних) процесу правової глобалізації, а з іншого – невизначеність чи суперечливість подальшого розвитку, наслідком чого може стати перехід до іншої якості правової системи (як до глобалізованої, так і до глокалізованої).

Розуміння й тлумачення змісту критерію глобалізованості правової системи ґрунтується на законі взаємного переходу кількісних та якісних змін. Згідно з діалектичним законом існує взаємозалежність характеристик системи, за якої кількісні зміни на певному етапі призводять до якісних, а нова якість породжує нові можливості й інтервали кількісних змін [2, с. 140–141].

Зміст критерію глобалізованості правової системи, на нашу думку, полягає в сукупності декількох складових (якісних і кількісних), які виявляються на рівні її підсистем та елементів: в ідеологічній підсистемі – у поширенні глобальних правових ідей, теорій, ліберальної правової ідеології, світових та європейських правових стандартів, їх відображенні в правовій політиці, правовій акультурації, глобалізації правової свідомості; в нормативній підсистемі – у появі нових принципів і норм, які відображають і втілюють глобальні правові ідеї, правовій інтеграції, істотному посиленні впливу міжнародного права в національному праві й законодавстві, процесах адаптації, гармонізації, уніфікації національного права й законодавства; в інституційній підсистемі – у розширенні кола суб'єктів правової системи, трансформації їх правового статусу на основі врахування глобалізаційних трансформацій; у функціональній підсистемі – у реалізації світових та європейських стандартів правозастосування, насамперед у сфері захисту прав людини; в інтегративно-комунікативній підсистемі – у трансформації, переформатуванні зв'язків як між окремими підсистемами й елементами правової системи, так і з іншими

системами суспільства, інтеграцією національної правової системи з іншими правовими системами (національними, міждержавними й міжнародною).

Зважаючи на те, що правова система є складовою суспільства, співіснує й взаємодіє з економічною, політичною, соціальною, моральною системами, а норми права регулюють найбільш важливі суспільні відносини, уможливають процеси «проникнення» глобальних процесів та явищ, принципів, норм, стандартів у ці підсистеми, їх приєднання до глобального економічного, політичного, соціального, культурного, інформаційного простору, цілком обґрунтованим є врахування низки кількісних показників, таких як індекс глобалізації країн світу за версією КОФ та індекс глобальної конкурентоспроможності.

Номер рейтингу та індекс глобалізації країн світу за версією КОФ 2013 (КОФ Index Globalization) визначається Швейцарським економічним інститутом та Федеральним швейцарським технологічним інститутом. Усі країни, досліджувані в межах індексу, оцінюються за 24 показниками, об'єднаними в три основні групи глобальної інтеграції: 1) економічна глобалізація – обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження й податки на міжнародну торгівлю тощо; 2) соціальна глобалізація – рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіку, поштових відправлень, трансграничних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури тощо; 3) політична глобалізація – членство держав у міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів, кількість посольств та інших іноземних представництв у країні тощо. Індекс рівня глобалізації обчислюється як сума зазначених складових із ваговими коефіцієнтами 36%, 39% і 25% відповідно. Для всіх країн, які розглядаються в цьому дослідженні, складається рейтинг за індексом глобалізації, що вказує їх місце серед інших досліджуваних держав. Джерелами інформації за побудови індексу служать спеціалізовані бази даних Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій і статистичних інститутів [3].

Номер рейтингу та індекс глобальної конкурентоспроможності 2013–2014 рр. (The Global Competitiveness Index) ґрунтується на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, що проводиться Всесвітнім економічним форумом разом із мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів та організацій у країнах, аналізованих у звіті. Індекс глобальної конкурентоспроможності складено з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Усі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я й початкова освіта, вища освіта й професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість

фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал [4]. Вибір саме цих змінних обумовлений тим, що вони в узагальненому вигляді відображають найбільш значущі процеси економічної, політичної, соціальної, культурної глобалізації.

До змісту критерію глобалізованості правової системи загалом та правової глобалізації зокрема, крім зазначених вище, слід також віднести індекс верховенства права 2012 р. [5], 2013 р. [6], представлений Міжнародною неурядовою організацією World Justice Project, Індекс демократії країн світу 2012 р., представлений Economist Intelligence Unit [7], доповідь «Про стан свобод у світі» 2014 р., представлену міжнародною правозахисною організацією Freedom House [8].

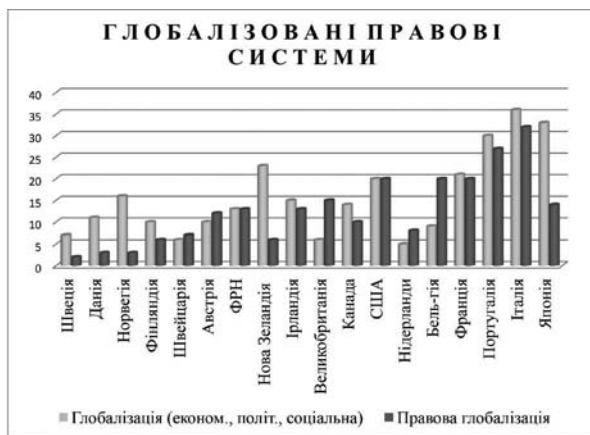
Номер рейтингу та індекс верховенства закону (середній) у країнах світу в 2012 р. і 2013 р., представлений Міжнародною неурядовою організацією World Justice Project. Індекс як комбінований показник формується на основі даних, отриманих з експертних джерел та опитувань суспільної думки в 97 країнах, та за наступними вісьмома ключовими показниками: 1) обмеження повноважень інститутів влади; 2) відсутність корупції; 3) порядок і безпека; 4) захист основних прав; 5) прозорість інститутів влади; 6) дотримання законів; 7) цивільне правосуддя; 8) кримінальне правосуддя.

Номер рейтингу та індекс демократії країн світу 2012 р. розрахований за методикою британського дослідницького центру The Economist Intelligence Unit (аналітичний підрозділ британського журналу Economist), заснованою на комбінації експертних оцінок і результатів опитувань громадської думки відповідних країн. Використовуються 60 показників, згрупованих у п'ять основних категорій: виборчий процес і плюралізм, діяльність уряду, політична участь, політична культура та громадянські свободи. Усі держави віднесено до одного з чотирьох типів режиму влади: повна демократія, недостатня демократія, гібридний режим або авторитарний режим. Індекс оцінюється за десятибальною шкалою. Істотним у визначенні глобалізованості правової системи є врахування типу режиму влади згідно з індексом демократії країн світу 2012 р. [7].

Також складовою критерію глобалізованості правової системи є статус країни згідно з доповіддю про стан свобод у світі 2014 р., представленою міжнародною правозахисною організацією Freedom House [8]. Нова доповідь була представлена 23 січня 2014 р. й містить оцінки ступеня політичних і громадянських свобод у 195 країнах світу й 14 територіях, що не мають державного статусу. Усі держави умовно розділені за принципом забезпечення політичних і громадянських свобод на три групи: «вільні», «частково вільні», «невільні». Стан свобод оцінюється за семибальною шкалою (від 1 до 7 балів), де один бал – найвищий показник, а сім балів – найнижчий. Держави, що одержали в середньому від 1 до 2,5 балів, вважаються «вільними», від 3 до 5 балів – «частково вільними», від 5,5 до 7 балів – «невільними».

На основі зазначених вище складових вираховується середній показник правової глобалізації (верховенства закону, демократії, стану свобод) та визначається тип правової системи. Ґрунтуючись на критерії глобалізації й правової глобалізації як її складової, правові системи можна розподілити на такі типи: 1) глобалізовані; 2) фрагментарно глобалізовані; 3) глокалізовані; 4) локалізовані.

Глобалізована правова система – це національна правова система, яка функціонує й розвивається на основі істотного врахування в національному праві й законодавстві міжнародно-правових норм за активної взаємодії національної правової системи з міжнародними органами й організаціями, проводить політику правової інтеграції, інтернаціоналізації, адаптації, гармонізації, імплементації, уніфікації норм (наприклад, Швеція, Данія, Австрія та інші). Визначальним у типології національних правових систем є правова глобалізація, хоча й глобалізація загалом враховується. Уваги заслуговує той факт, що серед низки країн, правові системи яких віднесені до глобалізованих, не простежується однозначна залежність між глобалізацією й правовою глобалізацією (Швеція, Данія, Норвегія), тоді як інші країни (Швейцарія, Австрія, США, Франція) демонструють близькі тенденції.

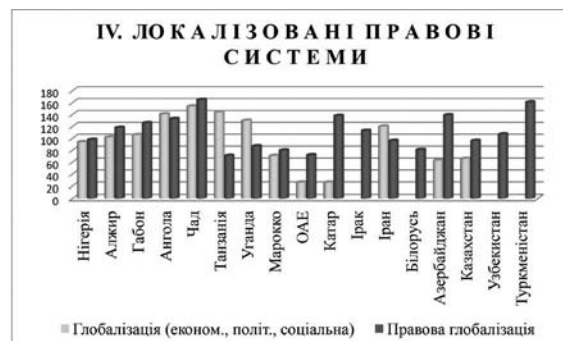
Фрагментарно глобалізована правова система – національна правова система, яка функціонує й розвивається, враховуючи окремі складові правової глобалізації, а низка її елементів і підсистем залишаються в незмінному вигляді. Фрагментарно глобалізована правова система – це перехідний стан, оскільки, з одного боку, наявні значні показники (кількісні та якісні) процесу правової глобалізації, а з іншого

– простежується невизначеність чи суперечливість подальшого розвитку, наслідком чого може стати перехід до іншої якості правової системи, як до глобалізованої, так і локалізованої (наприклад, правові системи Гонконгу, Сінгапуру, Естонії, Латвії, Литви, а також України, Грузії).

Локалізована правова система – це правова система, яка функціонує й розвивається на основі специфічного поєднання глобальних і локальних економічних, правових, політичних, культурних, моральних факторів, що знаходить своє відображення в усіх підсистемах та елементах правової системи, системі права й законодавства, правовій культурі, правовій політиці тощо (наприклад, правова система Китаю, Бразилії, Панами, Росії).

Локалізована правова система – це правова система, яка функціонує й розвивається у зворотному, протилеж-

ному глобалізації напрямі, зберігаючи традиційні елементи й зв'язки правової системи (наприклад, Нігерія, Алжир, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан).

Резюмуючи зазначене вище, слід зауважити, що глобалізація впливає на національні правові системи та їх елементи, трансформує їх зміст і тенденції розвитку. Існує нагальна потреба нового осмислення тенденцій розвитку національних правових систем та врахування нових критеріїв типології правових систем. Одним із таких критеріїв є ступінь глобалізованості національної правової системи. Зміст критерію глобалізованості правової системи полягає в сукупності якісних і кількісних складових, які виявляють-

ся на рівні її підсистем та елементів. Ґрунтуючись на комплексному критерії глобалізації, слід виокремити такі типи національних правових систем: 1) глобалізовані; 2) фрагментарно глобалізовані; 3) глокалізовані; 4) локалізовані.

З огляду на обмежений обсяг роботи, дослідження потребує змістовний, розгорнутий аналіз зазначених типів національних правових систем, що й стане предметом подальшого аналізу.

Література

1. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть : [учебник для юрид. вузов] / М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2001. – 560 с.
2. Ильин В.В. // Диалектика материального мира. Онтологическая функция материалистической диалектики / В.В. Ильин. – Л. : ЛГУ, 1985. – 302 с.
3. Индекс глобализации стран мира по версии KOF – информация об исследовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>.
4. Индекс глобальной конкурентоспособности – информация об исследовании // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>.
5. World Justice Project : Индекс верховенства закона в странах мира в 2012 году // Центр гуманитарных технологий. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2012/11/30/51900/5190>.
6. The World Justice Project : Rule of Law Index 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>.
7. Индекс демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2013/03/19/5679>.
8. Freedom House : Доклад о состоянии свободы в мире 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2014/02/04/6597>.

Анотація

Удовика Л. Г. Глобалізація як критерій типології національних правових систем. – Стаття.

У статті обґрунтовується новий комплексний критерій типології національних правових систем – глобалізація, складовою якої є права глобалізація. Зміст критерію глобалізованості правової системи полягає в сукупності якісних і кількісних складових, які виявляються на рівні її підсистем та елементів. Ґрунтуючись на комплексному критерії глобалізації, автор виокремлює такі типи національних правових систем: 1) глобалізовані; 2) фрагментарно глобалізовані; 3) глокалізовані; 4) локалізовані.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, локалізація, права глобалізація, глобалізована права система.

Аннотация

Удовика Л. Г. Глобализация как критерий типологизации национальных правовых систем. – Статья.

В статье обосновывается новый комплексный критерий типологии национальных правовых систем – глобализация, составной частью которой является правовая глобализация. Содержание критерия глобализованности правовой системы состоит в совокупности качественных и количественных составляющих, которые проявляются на уровне ее подсистем и элементов. Основываясь на комплексном критерии глобализации, автор выделяет такие типы национальных правовых систем: 1) глобализованные; 2) фрагментарно глобализованные; 3) глокализированные; 4) локализованные.

Ключевые слова: глобализация, глокализация, локализация, правовая глобализация, национальная правовая система.

Summary

Udovika L. G. Globalization as a criterion of typology national legal systems. – Article.

The new complex criterion of typology the national legal systems – globalization component part of which is legal globalization is grounded in the article. Criterion table of contents of global aspects the legal system in an aggregate high-quality and quantitative constituents which show up at the level of its subsystems and elements. Based on the complex criterion of globalization an author selects such types of the national legal systems: 1) globalized; 2) fragmentary globalized; 3) glocalize; 4) localized.

Key words: globalization, glocalization, localization, legal globalization, national legal system.